

Joan Fuster: tota una trajectòria

Agnès Toda
Filòloga

FILL D'UN ESCULTOR D'IMATGES RELIGIOSES, EN UNA modesta casa de jornalers de Sueca, població arros-sera, ubicada al carrer de la Punta, el 23 de novem-bre de 1922 naixia Joan Fuster i Ortells. Més tard, es traslladen al carrer de Sant Josep, número 10, i afortunadament, allí, compta amb el veïnatge de Josep Albi que li proporciona la base bibliogràfica necessària per a la seva formació autodidàctica i ideològica perquè tot i que la biblioteca familiar comp-tava amb alguna de les obres literàries bàsiques, no era gaire extensa, com pertocava a una humil famí-lia pagesa com la seva. Amb tot, això sí, a causa d'és-ser carlina rebé una sòlida educació sota aquesta influència.

Des de ben jovenet comença, ja, a emergir dins la història local –vestigis de la qual cosa els trobem en els articles que va publicar a *La Vanguardia* sota el títol “Don Paco y mi pueblo”– i a prendre posicions a favor de la llengua valenciana, opció visible –per començar– a través de la pròpia biblioteca que s'a-nava fornint, en la qual els llibres escrits en català eren els majoritaris. Acabats els estudis secundaris a la mateixa Sueca natal, s'obre un nou camí a València on cursa la carrera de Dret, pensant sempre en les sortides que li pot oferir; és l'any 1942 i en Joan Fuster té 20 anys.

Aquesta nova faceta de la seva vida està marcada per una educació basada en els pressupòsits franquistes, tal com queda demostrat amb l'afusellament del rec-tor Joan Baptista Peset i Aleixandre i el posterior nomenament de José María Zumalacárregui. Són uns anys difícils, en els quals Joan Fuster sap formar-se sàviament a través dels llibres que casualment va trobant a les llibreries de vell. La seva vida a València transcorre entre la pensió “Maravilla” –regentada, també, per una família carlina– i les tertúlies que van començar al cafè Lion d'Or, però que tenien caràcter ambulat –per prevenció– on, entre altres temes d'actualitat, anaven informant-se del trans-curs de la Segona Guerra Mundial. Als caps de set-mana se'n torna a Sueca on el setembre de 1944 se celebren uns Jocs Florals, convocats, això sí, per la Jefatura Local del Movimiento, tot i que al darrere hi havia tot un grup de joves inquiets entre els quals figurava en Joan Fuster que va guanyar el premi: “Significació espiritual de la Montanyeta de Sants”, utilitzant el nom d'un amic castellanoparlant –Jacinto Talens–, el treball es va publicar el 1945. Abans només havia vist publicat un article de caire assagístic –“Vint-i-cinc anys de poesia valenciana”– publicat a l'*Almanaque de Las Provincias para 1945*.

És en aquesta època que entra en contacte amb Lo

Rat Penat i és que, encara que la majoria dels seus càrrecs directius són antics valencians conservadors, és l'única referència cultural valenciana; la seva funció que hi du és la de secretari de la Joventut. Aquest accés a Lo Rat Penat li eixampla el seu camp de lec-tura i el connecta amb la tradició literària catalana del principi del segle XX.

En aquests moments trobem assajos seus –en espanyol– en una revista local de festes: *Víspera* i al but-letí de l'Associació de la Pica Baptismal de Sant Vicent i comença a publicar els seus primers poe-mes, ara en català, al *Almanaque de Las Provincias para 1946*. I, pel març de 1946, juntament amb Jose Albi, aconsegueix treure a la llum la seva pròpia revista literària que apareixerà sota el títol de *Cuadernos Literarios* (*Verbo*, a partir del tercer núme-ro); la revista es presentava amb tres poemes de Fuster escrits en espanyol, com tota la publicació, tot i que, gràcies a la correspondència entre els dos codirectors, se sap que eren traduccions d'originals *escrits en català*. *Verbo* dona cabuda a les *avantguar-des* estètiques del moment i es contraposa amb la cultura oficial imposada pel règim, l'aïllament en què es troben reclosos els obres les ganes de conèixer els corrents europeus i, en aquest sentit, se'ls aplan-a el camí, sobretot, quan reben dues caixes de novetats literàries franceses encarregades a la llibreria Ínsula de Madrid, lectures que influeixen directament en l'enfocament de la revista. Fuster la utilitza, també, per informar sobre la literatura catalana. La seva etapa a *Verbo*, que va des de 1946 a 1956, és una de les etapes més fructíferes de la seva obra, ja que només en aquesta publicació trobem 111 articles seus però, a banda, també hi ha les seves aportacions fetes en altres publicacions periòdiques i l'edició de tretze títols propis. A *Verbo* aconsegueixen de publi-car-hi poemes de Miguel Hernández, tot i ser un poeta prohibit, i també una antologia de literatura soviètica i textos de Pablo Neruda, García Lorca o Juan Ramón Jiménez. Al final del 1949, a la redac-ció hi arriben uns poemes enviats per Francesc de Sales Aguiló, un professor mallorquí establert a Colòmbia, per la qual cosa es poden adonar de fins on ha arribat la fama de la seva revista. I així comença un nou camp d'interès per Joan Fuster: el dels catalans a l'exili, amb qui contacta (sobretot amb Avel·lí Artís Balaguer i Vicenç Riera Llorca, res-ponsables de *La Nova Revista* –amb la qual col·labo-rarà). Des de *Verbo* també publica l'*Antología del surrealismo español* (1952), tot i que amb certes dis-crepàncies amb Jose Albi que, a més, sempre es mos-tra reticent a l'afany de Joan Fuster per a l'ús del català, raons per les quals, finalment, l'aventura de

Verbo veurà la seva fi. Amb tot, ja haurà aconseguit, gràcies a aquesta revista, relacio-nar-se amb el món literari espanyol i català, i seguirà amb les col·laboracions a les revistes publicades a l'exili. Després de publicar a *La Nostra Revista*, publica majoritàriament a *Pont Blau* –que és la revista que passa a diri-gir Vicenç Riera Llorca, després de certes desavinences a *La Nostra Revista*–, tot i que també trobarem alguns escrits seus en altres revistes d'exili: alguns assaigs o ressenyes i els “Judicis Finals” que, després, apareixeran com a llibre. Gràcies a aquestes plataformes va guanyant prestigi.

Aviat connecta amb les dues faccions de l'o-posició cultural al franquisme que seran decisives per la seva promoció: l'una encapçalada per Carles Salvador –republicana i laica–, l'altra per Xavier Casp –conser-vadora i catòlica. És gràcies a la seva produc-ció poètica difosa a través de l'*Almanaque* que Carles Salvador s'interessarà per ell, fins al punt que el durà a escriure un article tal com “Un nuevo poeta”, a *Las Provincias* –10 de maig de 1947–, en què manifesta la seva curiositat per saber qui és Joan Fuster ja que valora molt positivament la seva veu, de manera que el considera una de les magnets figures del moment. I serà el pare Bertran qui, aquest mateix any, introduirà Fuster a les tertúlies de Xavier Casp, que es feien cada dimarts a casa de Miquel Adlert, i on es reu-nien els principals representants de l'editorial Torre i que, més endavant farien circular la revista clandestina *Esclat*. Des d'aquí pot conèixer alguns dels intel·lectuals de més prestigi d'arreu dels Països Catalans, ja que Xavier Casp estava molt ben comunicat. I, des d'aquesta plataforma, també troba la possibilitat d'anar publicant els seus escrits. Així, pel maig de 1948 ja havien aparegut uns poemes seus a *Esclat* i poc després l'edi-torial Torre publica *Sobre Narcís*, una pla-quette de dotze pàgines prologada pel mateix Casp –aquesta reflexió sobre el mite clàssic fou difosa al Principat pel pare Bertran i, així, la veu fusteriana es començava a escam-par arreu dels Països Catalans. El 1949 par-ticipa en l'aportació que la mateixa editorial Torre publica per Setmana Santa –*Calvari liric*–, on trobem una plaquette en què Fuster lloa Casp i, dins la col·lecció “L'Espiga” se li publica el poemari *Ales o*

El seu primer llibre d'assaig és *El descrèdit de la realitat*, publicat –el 1955– a la col·lecció “Raixa” de l'Editorial Moll. Perdem un poeta però guanyem un gran pensador que, a la vegada, ens incita –permanentment– a pensar a nosaltres, perquè Fuster ens burxa i ens punxa la consciència. Esdevé d'aquesta manera un gran subversiu, sobretot de la societat valenciana la qual obre a tot un altre món de possibilitats, en part a través de la seva connexió amb els catalans del Principat i de les Illes, i aconsegueix, així, integrar-se a la normalitat de la literatura catalana del moment.

mans Aquest mateix any, a través de *Verbo*, publica l'opuscle *Tres poemes*. És l'any en què la junta vicentina el guardona amb 150 pes-etes i l'any següent obté 8000 francs del segon accésit dels Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats a Perpinyà. La relació amb Casp finirà quan al febrer de 1951 pre-tengui tallar-li les ales.

La Universitat també li dona noves amistats, com la de Vicenç Riera Llorca o la d'Eliseu Climent –que va conèixer precisament cer-cant llibres en valencià per les llibreries de vell. És la seva època de producció lírica i Fuster l'aprofita per presentar-se als diferents certàmens literaris que a dins i a fora dels Països Catalans van sortint; d'aquesta mane-ra guanya –el 1952– el premi “Corona poé-tica en loor de Nuestra Señora de los Desamparados” –amb uns versos en català–, el mateix any en què guanya un premi als esmentats Jocs Florals de Sueca, l'any següent aconsegueix l'Englantina d'Or dels de Caracas i el 1954 un altre premi a Sao Paulo. D'aquest moment són els seus llibres: *Terra en la boca* –que l'estiu de 1953 li publi-ca l'editorial Barcino– i *Escrit per al silenci* –que el 1954, publica a la Institució Alfons el Magnànim de València–, una època que aviat s'estrancarà a causa de les exigències d'una realitat complexa i per les limitacions temporals a què es veurà immers tan bon punt acabi la carrera i comenci a treballar i, tot i que, al principi dels 50, Fuster decideix dedicar-se professionalment a l'escriptura, s'adona que l'escriptura “productiva” i la que, per tant, li permetrà de viure és, en tot cas, la que resulta de les col·laboracions periodístiques –com les que fa, des del 1952, a *Levante*, encara que siguin majoritàriament en espanyol– i de l'assaig. Els primers llibrets que treu en prosa són: *La poesia catalana fins a la Renaixença* –publicat el 1954 per les Edicions Catalanes de Mèxic que dins la col·lecció “Monografies Bages”, servia per a

formar en el catalanisme els fills dels exiliats– i *Pàgines escollides de Sant Vicent Ferrer* –publicat a Barcino i que suposen la intro-ducció de Fuster al món dels clàssics. El seu primer llibre d'assaig és *El descrèdit de la rea-litat*, publicat –el 1955– a la col·lecció “Raixa” de l'Editorial Moll. Perdem un poeta però guanyem un gran pensador que, a la vegada, ens incita –permanentment– a pen-sar a nosaltres, perquè Fuster ens burxa i ens punxa la consciència. Esdevé d'aquesta manera un gran subversiu, sobretot de la societat valenciana la qual obre a tot un altre món de possibilitats, en part a través de la seva connexió amb els catalans del Principat i de les Illes, i aconsegueix, així, integrar-se a la normalitat de la literatura catalana del moment. No és fins després d'un llarg silen-ci com a poeta que es decideix a publicar, l'any 1987, la seva poesia a *Set llibres de ver-sos* en què ens ofereix gran part de la seva poesia inèdita.

Malgrat tot, el seu interès per la poesia segueix i ens ho mostra amb la publicació, l'any 1956, de l'*Antologia de la poesia valen-ciana*, publicat per l'editorial Selecta, i *La poesia catalana*, a la col·lecció “Raixa” de l'Editorial Moll –on desenvolupa àmplia-ment allò que feia dos anys havia analitzat en el llibret publicat a Mèxic. D'aquest mateix any són *Les originalitats* publicades a l'edito-rial Barcino, que reuneixen articles apareguts anteriorment a *Pont Blau*. Seguint amb la seva aportació assagística, l'any següent, l'e-ditorial Selecta li publica *Figures de temps* –que havia estat guardonada amb el Premi Josep Yxart d'assaig, en la seva primera con-vocatòria–, una obra que prové d'una selec-ció de notes del diari i “Tres notes margi-nals”. Del 1958 és *Indagacions impossibles* –que va haver de patir certa censura– i del 1960, *Judicis finals* –una recopilació d'aforis-mes publicats en diferents plataformes–, ambdues obres foren publicades a la col·lec-ció “Raixa”. El 1958 publica a Barcelona: *Recull de contes valencians* i el 1959, en forma d'opuscle, Lo Rat Penat li publica *El món literari de sor Isabel de Villena*, que serà una de les poques coses que publica, en aquells moments, al País Valencià a banda dels arti-cles a *Levante* i *Jornada*. Al Principat els seus constants contactes el porten a començar una llarga sèrie de col·laboracions a Serra

d'Or. Mentrestant, al País Valencià anava reclutant universitaris als quals volia despertar la consciència enviant-los a Barcelona –a les mans de Max Cahner i Ramon Bastardas– per tal de ser conscients de la realitat que s'hi respirava; a banda de l'escriptura, aquesta era la seva manera de comprometre's; i així passa a ser el pare d'aquesta pàtria en gestació. També intenta dedicar-se a l'edició però de l'intent només en fructifica una nova edició de *La llengua dels valencians*.

La seva aportació com a historiador continua

amb la publicació de *Joan Serrallonga. Vida i mite del famós bandoler* (1961), temàtica sobre la qual aprofundirà més endavant amb la publicació d'*El bandolerisme català: la llegenda* (1963); entremig publica, també, un recull de tres estudis amb els quals retorna a la història del País Valencià: *Poetes, moriscos i capellans* (1962) que aborda els escriptors medievals –des del punt de vista, també, de la seva recepció–, la llengua i el llegat dels moriscos i reconstrueix a partir del dietari d'un capellà l'ambient de la societat

valenciana del barroc. Tot això respon a la necessitat de conèixer el passat per conèixer el present. Era, en bona mesura, una forma de resoldre certs interrogants sobre la consciència lingüística i nacional actual. D'aquí i de la seva bona relació amb els catalans del Principat i les seves contínues estades a Barcelona, neix la publicació de *Nosaltres els valencians*, poc després, *País Valencià* que van dur-lo a una encesa guerra que ell anava temptejant des del *Turia*, *Qué y dónde* o *Valencia Semanal*. La primera d'aquestes publicacions, que fou un encàrrec editorial per part de Max Cahner i que havia de servir de llançament de l'emergent editorial catalana Edicions 62, s'inspirava en *Notícia de Catalunya* de Jaume Vicens Vives –perquè no tenia quasi cap referent vàlid del propi País Valencià. Aquesta aportació fusteriana no pretén de ser només un simple viatge al llarg de la història del País Valencià sinó que també cerca la implicació de la societat actual, a través de la recerca de la seva identitat. Aquesta publicació, però, no aixecà tanta polseguera com *El País Valencià* que, al cap i a la fi, era un encàrrec per l'editorial Destino per a la col·lecció "Guías de España", però que encengué els ànims de *Levante* i *Las Provincias*, segons sembla –en part– per un afer personal amb l'autor del primer article que va sortir en contra a *Levante* que, tot i que apareixia sense signatura, pertanyia a la ploma de Francesc Almela i Vives. Joan Fuster en treu una visió optimista, ja que d'aquesta manera, amb la dialèctica encesa entorn de la seva obra, aconsegueix que la gent s'interrogui i reflexioni. De totes formes, pel març de 1963, se'l crema en forma de ninot de falla. A més, com que, pel maig de 1962, havia signat entre d'altres escriptors i artistes catalans una carta dirigida al ministre d'Informació i Turisme (don Manuel Fraga Iribarne) en contra de la violència policiaca i en pro d'una solució democràtica davant les vagues obreres d'Astúries, va quedar-se sense feina a València. En part, també, arran de la polèmica encetada pel seu exprofessor de dret polític, el senyor Sevilla, que va posar el crit al cel en rebre uns pamflets catalanistes i, això, en terra valenciana, va provocar una gran indignació. Llavors, es veu obligat a escriure guies turístiques en castellà: *València* (1961) o *Alicante y la Costa Blanca* (1965) i

s'obre camí en el camp de la traducció, això sí, intentant seguir la seva línia compromesa amb la tria dels autors, entre els quals trobem Albert Camus.

El 1964, torna al carrer amb una altra aportació assagística: *Diccionari per a ociosos*, l'any següent: *Causar-se d'esperar*, el 1967: *Home, mesura de totes les coses*, *Combustible per a falles* –publicada per l'editorial Garbí que sorgia de la llibreria Concret: la primera llibreria del País Valencià especialitzada en els llibres catalans– i, el 1968: *Consells, proverbis i insolències* i *Examen de consciència*, la majoria provenien d'aportacions que havia fet en altres suports i que resultaven de la reflexió de qualsevol anècdota. Mentre va fent aportacions, i de fet d'això viu, a *Serra d'Or*, *El Correo Catalán* i *Destino* que, més endavant, ampliarà amb *El Noticiero Universal*, *Tele/estel* –dues aparacions molt curtes–, *Tele/Exprés* i *La Vanguardia*. A part d'alguna altra publicació esporàdica. D'aquesta època també daten una vintena de pròlegs d'obres d'altri, com també l'incís que feia en alguns dels nous discs que sortien al mercat –com els de Raimon o Ovidi Montllor, per exemple. No perd, tampoc, la devoció per les obres artístiques, tal com es manifesta a *L'Albufera de València* (1970). Però sense deixar mai de banda els assaigs sobre la qüestió nacional: *Heretgies, revoltes i sermons* (1968) o *Dolça Catalunya* –una obra col·lectiva en què manifesta, també, la seva veu. Esdevé un personatge públic de la cultura catalana, per la qual cosa, també és jurat habitual dels premis literaris i assessor editorial. I també aborda la temàtica internacional: la descolonització, el Maig francès, la rivalitat entre la Xina i la Unió Soviètica, el conflicte araboisraelià, la invasió de Txecoslovàquia, la guerra del Vietnam... I, en tot moment, continua amb les tertúlies a València de dilluns a la tarda. A causa de la seva consolidació, el febrer de 1968, Edicions 62 publica el primer volum de les seves *Obres Completes* de les quals es fa la presentació oficial a la llibreria Tres i Quatre, en la creació de la qual Joan Fuster havia tingut tant a veure i de la qual també se celebra la inauguració. D'aquesta manera assoleix la seva canonització com a clàssic, ja que les *Obres Completes* es publiquen dins la col·lecció "Clàssics del Segle XX". Poc després el van homenatjar a l'Ateneu

Joan Fuster és reconegut arreu i considerat com un personatge públic de pes, polític, si bé ell fa la seva política a la seva manera, apartat de qualsevol militància.

Mercantil de València; hi assistiren representants d'arreu del país i fins i tot de personatges del món cultural espanyol. De les seves *Obres Completes* n'aniran sortint els successius volums amb una periodicitat de dos a quatre anys. Tot i que el sisè volum no apareixerà fins 14 anys després del darrer, el 1991, perquè es deu a una etapa de desencís personal de l'autor i, el vuitè i darrer, pòstumament, el 1994.

Amb tot això ha anat emergint un jovent universitari amb projectes catalanistes que es mobilitza contra el règim i que aprofita els aplecs de joventut i les excursions per la geografia del país com a plataforma de reunió i diàleg polític. El 1964, creen el Partit Socialista Valencià seguint les propostes que dictava Fuster. D'aquests anys són els primers contactes que va fer amb Raimon a qui prologarà el seu primer disc i del qual més tard traurà la biografia. I, a partir d'aquests anys, també cal tenir en compte la seva important dedicació i intervenció en la gestació de la Gran Enciclopèdia Catalana per a la qual va redactar nombrosíssims articles, a més de responsabilitzar-se dels temes i/o personatges valencians. Tot això se situa enmig de la continuïtat franquista que, en termes internacionals es ratificava amb la guerra freda. Trobem certs èxits aparents dins del desenvolupament: el sis-cents, el pis, els primers electrodomèstics i el nomenament –el 1969– de Juan Carlos de Borbón com a rei d'Espanya que desencadena l'estat d'excepció i a València provoca que aquest grup d'universitaris es mogui en pro de la democràcia i de les llibertats nacionals, unes activitats que, el 1971, desemboquen en el I Congrés d'Història del País Valencià –evidentment, el pes de l'obra fusteriana fou notabilíssim. Fuster, continua amb les seves aportacions, en aquest cas al tercer volum de la *Història del País Valencià* (1975), sobre l'època de la decadència cultural. És un assaig en què, com en molts altres, rebusca el pas per tal d'entendre la situació present, tal com passa amb *L'aventura del llibre en català* (1972), tot i que –en aquest cas– se centra en el món de l'edició i de la lectura. Del 1972 també és *Literatura catalana contemporània* que es publica a Curial i del 1974, *Exploració en l'ombra* –de temàtica artística, un altre dels eixos de l'obra fusteriana; en aquest cas

es tracta de textos que escriu al voltant d'il·lustracions de Joan Ponç. De l'any següent, el 1975, és un recull d'articles periodístics: *Contra Unamuno y los demás* en què presenta una divertida crítica del nacionalisme espanyol i de l'irracionalisme amagat darrere certes ideologies. Durant aquests anys va publicar, sobretot, estudis d'història literària i cultural i algun assaig humanístic com *Babels i Babilònies* (1972). Arran de la seva apreciada tasca assagística, el 1972, la llibreria Concret, atorga el primer premi Joan Fuster a un assaig del sociolingüista Francesc Vallverdú, l'any següent ja l'integra l'editorial Tres i Quatre dins dels Premis Octubre, any en què el premi va recaure sobre Josep Vicent Marquès. El 1975, Joan Fuster rep el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.

Joan Fuster és reconegut arreu i considerat com un personatge públic de pes, polític, si bé ell fa la seva política a la seva manera, apartat de qualsevol militància. Per això, però, el 1979 una revista econòmica de Madrid l'inclou dins els "100 españoles más influyentes". Tres anys abans, havia tret *Un país sense política* en què reflexionava sobre les postures polítiques preses pels valencians –sempre atenent a la perspectiva històrica– i *La decadència del País Valencià* –l'estudi que havia presentat al Primer Congrés d'Història. I, amb tot això, arribem al naixement del "blaverisme" que es podria datar al 1977, quan les esquerres passen victorioses durant el 9 d'octubre, i són increpades pel germen d'aquest grup emergent que, aquest mateix mes, funda el Grup d'Acció Valencianista que representa un enfrontament brutal a causa, sobretot, de les seves accions violentes. També des de Lo Rat Penat s'expandeix aquest anticatalanisme, al qual també s'afegeixen Xavier Casp i Miquel Adlert, des del Consell Valencià –de creació pròpia. Comencen, així, un reguitzell d'agressions, boicots i atemptats que, entre d'altres, tenen el punt de mira en Joan Fuster, a la casa del qual, el 18 de novembre de 1978 esclatava un artefacte. Més tard, el 1981, justament l'11 de setembre, va patir un altre atemptat, aquest darrer més greu perquè va destruir-li bona part del seu arxiu i de la seva biblioteca particular. I d'aquí emergeixen tot un seguit d'escrius que Fuster es va veure

A partir de la segona meitat dels anys 80 –en un ambient de crispació de la societat valenciana en relació a la seva identitat i a la seva veu– afloren tot un seguit de crítiques cap a la seva figura i la seva trajectòria, sobretot a partir dels Premis Octubre

obligat a escriure a causa de la situació en què es trobava el seu país. Aquests escrits, en què reflexiona sobre la identitat dels valencians, comencen per *El blau en la senyera* –del mateix 1977– i continuen amb tot d'altres títols: *Qüestió de noms i altres escrits* (1978), *Destinat (sobretot) a valencians* (1979), *Notes d'un desficiós* (1980), *Ara o mai* (1981), *País Valencià, per què?* (1982)... En aquestes obres, Fuster no només s'involucra amb la seva societat, sinó que, a més, ho fa tenint en compte els problemes presents. En aquests moments, continua amb les aportacions periodístiques, ara, a *La Vanguardia*, a *Informaciones* i, a partir del 1979, a la valenciana *Qué y Dónde*, a part d'algunes aportacions més disperses en altres publicacions, sempre en la seva línia crítica i compromesa que també mostra en tots els actes culturals en què participa: Congrés de Cultura Catalana (1976), Aplec al Puig, Premis Octubre...

I sembla que les forces seves decauen davant el desengany que s'enduu de la seva societat –que no ha reaccionat– i el 23 de febrer de 1981 ja quasi que no s'immuta pel cop d'estat. Es troba a la costa dels 60 anys i es reclou al redós de casa seva. Publica, encara, durant el 1982, algun article d'opinió en els diaris progressistes valencians –*Diario de Valencia* i *Notícies al Dia*– i fins el 1984 continua a *Qué y Dónde* i *La Vanguardia* i publica Sagitari, vinculat a la seva producció com a assagista humanista. Després, la seua desmoralització causada pel desencís de la seva activitat subversiva fa que la seva veu es vagi apagant; només, el 1985, accepta el càrrec de director de l'Institut de Filologia de la Institució Valenciana d'Estudis i Investigacions, i fins aquest mateix any encara signa una columna setmanal a *El Temps*. Això, en part, també pot fer-ho perquè a banda dels escrits periodístics té una altra possibilitat de sosteniment econòmic: la que li proporciona la seva docència a la Universitat de València, a la qual accedeix el 1983. Una procés dur i complex, ja que el 1982 fou refusat per raons clarament polítiques i, després, les seves possibles promocions sempre troben entrebancs pertot. Malgrat això, al Principat sí que se li va promocionar: la Generalitat de Catalunya li concedeix la medalla d'or el 1983 i la

Universitat de Barcelona i l'Autònoma el nomenen doctor honoris causa el 1984. Aquest mateix any, però, també rep el nomenament de fill predilecte de Sueca. A nivell de la docència universitària, cal que obtingui el títol de doctor a través de l'acabament de la seva tesi que, finalment, va llegir el 18 de juliol de 1985 i, l'any següent, obté la preuada càtedra. A més, gràcies al rector Ramon Lapiedra, aconsegueix ésser nomenat professor emèrit, el novembre de 1987, i això fa que la seva docència continuï fins al dia de la seva mort.

A partir de la segona meitat dels anys 80 –en un ambient de crispació de la societat valenciana amb relació a la seva identitat i a la seva veu– afloren tot un seguit de crítiques cap a la seva figura i la seva trajectòria, sobretot a partir dels Premis Octubre i encapçalades per l'obra de Damià Mollà i Eduard Mira, Premi d'Assaig Joan Fuster l'any 1986, *De impura natione. El valencianisme, un joc de poder* i *Document 88*, de Vicent Franch, que no va aconseguir el premi, però sí una ràpida publicació. El 1988, també apareix *La pesta blava*, de Vicent Bello i, poc més tard, *És més senzill encara: digueu-li Espanya*, de Francesc de P. Burguera, guanyador del Premi d'Assaig Joan Fuster el 1990, obres que s'acosten més als plantejaments fusterians. Joan Fuster, doncs, entra en revisió a través de l'anomenada "tercera via", però ell –immers en el seu desengany personal– no s'immuta, en tot cas seran uns altres qui el defensaran. Les seves publicacions d'aquesta època són minses: l'any 1989 aplega les seves contribucions en diversos congressos i revistes especialitzades a *Llibres i problemes del Renaixement*, quatre anys abans havia publicat *Pamflets polítics* i *Punts de meditació*, però són reculls d'articles publicats en anys anteriors. En tot cas, doncs, publica textos erudits.

I, en aquesta situació, tot i que en un moment en què semblava abandonar el silenci per certes entrevistes a les quals havia accedit, abandona el País Valencià i, en conjunt, els Països Catalans el 21 de juny de 1992, a causa d'un atac de cor, des d'allí on s'havia reclòs: casa seva, a la Sueca natal. Encara, però, se li han de publicar, pòstumament, un bon nombre d'estudis, reedicions i bona part de la seva correspondència.

Bibliografia:

AADD, "Joan Fuster" dins *Josep Pla/Joan Fuster (Fascicles)*, El Temps, València, 1998

Afers. *Fulls de recerca i pensament*. Núm. 42-43, Catarroja, 2002

BALLESTER, Josep i FURIÓ, Antoni: *Joan Fuster 1922-1992. 10 anys després*. Institució de les Lletres Catalanes, Barcelona, 2002.

BLASCO ESTELLÉS, Júlia: *Joan Fuster: Converses filosòfiques*. Edicions 3 i 4, València, 2002.

CRESPO REDONDO, Isidre: *De Fuster a Pla amb camí de tornada*. CEIC Alfons el Vell, Gandia, 2002.

LLANAS, Manuel i PINYOL, Ramon: "La literatura d'idees" dins *Història de la Literatura Catalana*, vol. X. Ariel, Barcelona, 1997.

FERRER I SOLIVARES, Enric: "Joan Fuster, un il·lustrat del segle XX" dins *Serra d'Or*, p. 85-88, 1972.

PONS, Agustí: "Presència de Joan Fuster" dins *SERRA D'OR*, núm. 436, p. 25-30, 1996.

RIERA, Antoni: *La raó moral de Joan Fuster*. Curial, Barcelona, 1993.

TASIS, Rafael: "Situació de Joan Fuster" dins *Pont Blau*, núm. 126, p. 194-1989, 1963.